

בגדר מספרים כעי"ת בפאת הראש, ושימוש במכונת תספורת [Trimmer] על פאת הראש.

תנן בפרק ואלו הן הלוקין (מכות כ.) שנכלל בלאוין שחייבין עליהם מלקות הוא "והמקיף פאת ראשו, והמשחית פאת זקנו" והמשנה ממשיך לפרט איפוא הם פאת הראש ואיפוא הם פאת הזקן ומסיים המשנה "ואינו חייב עד שיטלנו בתער רבי אליעזר אומר אפילו לקטו במלקט או ברהיטני חייב" ובגמ' שם יש לימוד איך יודעין שפאת הזקן חייב דוקא בתער, ואילו בפאת הראש לא כתב בגמ' מאומה, ויש מחלוקת גדול בין הראשונים אם בפאת הראש חייבין דוקא בתער או אפילו במספרים כעין תער.

הנה זהו לשונו של השו"ע יו"ד סי' קפ"א סעי' ג' "אינו חייב אלא בתער. ויש אוסרים במספרים כעין תער, ויש לחוש לדבריהם". הרי להלכה יש לחוש להאוסרים מספרים כעין תער בפאת הראש. המתיר כ' בריש דבריו כשדן להתיר מכונת תספורת על פאת הראש, דבלא"ה יש תשע ראשונים שאוחזים שמותר לגלח פאת הראש במספרים כעי"ת. וכנראה שכוונתו היה לומר שבלאו הכי כל הענין חומרא הוא, ואין לחוש לו כ"כ. ואמנם שבתי ובדקתי ומנתי את הראשונים, וראיתי שמנין האוסרים יתירא פי שנים על מנין המתירים, ומצאתי בעזהשי"ת 23 ראשונים שאוסרים¹, ורק תשע מתירים², ועוד שתיים³ שהתירו מעיקר הדין ואעפ"כ כתבו שיש להחמיר. ואף שאין נפקותא בכל זה למעשה מאחרי שפסק השו"ע ברור, מ"מ חזינן שאין לצרף צד לקולא מזה שמצא המתיר חבל ראשונים שמתירים, כיון שיש רובא דניכר שמחמירים, ותו לא מיד. גם ראוי להעיר שבים של שלמה [יבמות פרק יב סי' י"ז] הכריע לדינא שיש איסור דאורייתא בפאת הראש במספרים כעין תער.

והנה נבוא לבאר מהו כעין תער האסור בפאת הראש. המתירים טוענים שתער חותך השער עד עיקרו לגמרי, וכעין תער עושה ממש פעולת התער בלי שום שינוי, אלא שנעשה מכלי אחרת. לכן אומרים שאם מרגיש אפילו משהו מהשיער ע"כ אינו כעין תער, ומותר לכולי עלמא בפאת הראש. והביאו סמיכות להגדרתם מדברי כמה אחרונים שכתבו כן, ולכן יצא להם שמותר להשחית פאת הראש במכונת תספורת כיון שמרגישים את השער לאחר מכן.

ואמנם לענ"ד לא נראה דבריהם כל עיקר, וניתן להוכיח כן מכמה ראיות, ואבאר אותם אחת אחת.

חדא והיא עיקר, שהחוש יכחיש דבריהם, שלמספרים יש שני חלקים, משא"כ תער הוא רק סכין אחד חד שהוא על בשרו ממש. וכתבו הפוסקים [ריטב"א מכות כא., תוס' שאנץ שם כ.; גליון תוס' שבועות ב.; תרומה"ד סי' רצ"ה, רמ"א יו"ד קפ"א סעי' י'] שאם המספרים חותך בחלק התחתון אז דינו כתער ממש ואסור בפאת הראש. וע"כ מספרים כעין תער חותך בחלק העליון.

¹ ואלו הם: **תוספות** [שבועות ב: ד"ה חייב], **רא"ש** [מכות פ"ג ס"ג, וכו"ה הטור סי' קפא, פירוש הרא"ש לנזיר מא: ד"ה ואי], **רבינו ירוחם** [נתיב י"ז חלק ה'], **תוס' שאנץ** [מכות כ. ד"ה אינו], **תוספות בנזיר** [מא: ד"ה השתא], **שיטה לחכמי איוורא** [נזיר מא.], **שבלי הלקט** [דין גילוח הזקן סי' מ"א], **תוס' רבינו טודרוס בן יצחק** [נזיר מא:], **אגודה** [נזיר מא. בשם ר"י], **תשובות ופסקים לחכמי אשכנז וצרפת** [סי' פ"ו], **רבינו פרץ כהן** [נזיר מא.], **רבינו יהודה אלמאדארי** [מכות כ.], **סמ"ק** [סי' ע"א], **סמ"ק מציריך** [סי' ע'], **ארחות חיים** [דיני פאת הראש סי' א' וכתב שכן דעת הרמב"ן ור"י מקורביל], **רבינו יונה** [שערי תשובה ג', ע"ה] **חינוך** [מצוה רנ"א], **כל בו** [עבודה זרה סי' צ"ז], **התשב"ץ** [תשובות חלק ג' סי' צג וסי' רכז]. וכו"ה לכאן דעת **יראים** [סי' של"ו, הניח דברי המתירים בצ"ע, ולכאן א"כ דעתו להחמיר דספק דאורייתא לחומרא], **ריא"ז** [קונ' הראיות מכות כא., וכו"ל]

² ואלו הם: **הרמב"ם** [פי"ב מהלכות ע"ז הלכה ו'], **סמ"ג** [לאוין נז] **מפרש לנזיר** [מ: ד"ה ואינו חייב, ולדעתו גם מותר במלקט ורהיטני], **ראבי"ה** [סי' תקמ"ז, ודעתו כנ"ל], **רבינו ישעיה** [נזיר מא.; מכות כ.; קידושין לה:], **הנמוקי יוסף** [סוף מכות], **מנהיג** [דיני גילוח], **מאירי** [נזיר מ.; ובמכות כא.], **רבינו יעקב ב"ר יהודה מלונדריש** [עבודה זרה פ"ז].

³ והם **הריטב"א** [מכות כא. ד"ה תער, שכתב בסוף דבריו להחמיר ע"ש, וכיוצא בו בשבועות ג. כתב בסו"ד "מיהו למעשה ראוי להחמיר ולאסור במספרים כעין תער"], וכן **בתוס' רבינו פרץ** [מכות כא. בשם **הריב"א** להתיר, וכתב שם "ומ"מ נהגו העולם לחומרא, והריב"א היה נוהג שלא לגלח כל הראש ואפי' במספרים"]

וא"כ המציאות מוכרח להיות שנשאר על פניו השער כעובי המספרים, משא"כ תער ממש הוא ממש על בשרו ולא נשאר עליו אפי' משהו. וא"כ א"א בשום פנים ואופן להגדיר מספרים כע"ת כתער ממש, ואם יהיה אחד שכתב כן מוכרחים אנחנו לומר שכוונתו לאו דוקא מצד המציאות לבד.

ועוד יש להביא ראיה ברורה לזה מהתלמוד במכות כא. [וכ"ה בקידושין לה:; נזיר מ:]; שמביא ברייתא [תורת כהנים קדושים פרשה ג פרק ו] שמשם מבואר שאיסור גילוח בפאת הזקן הוא דוקא בתער ולא במספרים. וזה"ל:

"ולא תשחית את פאת זקנך מה תלמוד לומר לפי שנאמר ופאת זקנם לא יגלחו יכול אפילו גלחו במספריים [ג' התו"כ ככתער] יהיה חייב, תלמוד לומר לא תשחית פאת זקנך יכול אפילו לקטן במלקט וברהיטני יהיה חייב תלמוד לומר וזקנם לא יגלחו הא כיצד גילוח שיש בו השחתה הוי אומר זה תער" ע"כ.

והרי מפורש בברייתא שמספרים אינו עושה השחתה, דאל"כ אין הכרח שדוקא בתער אסור. וכן מפורש בכל הראשונים שפירשו שמועה זו, ואין מלאכתי כרוכל להעתיק כל אחד ואחד, ואסתפק במועט ואידך זיל גמור. ריב"ן שם במכות: "ת"ל לא תשחית. ומספרים אינן משחיתים שאין חותכין שיער בצד עיקר כתער" נימוקי יוסף [ג: בדפי הרי"ף]: "אבל במספרים מותר דלית בהו השחתה שהרי ניכר שם השער כדמפרש בגמ'." תוספות נזיר מ: "ובמספרים ליכא השחתה שאינו נוטל השער מעיקרו ושרשו" אבל אין אנחנו צריכים הראשונים לזה, שמעצם הגמ' מוכח שמספרים אינם נכלל בלא תשחית. ואין לדחות שזה קאי על מספרים שאינם כעין תער, דא"כ תו אין הכרח לדרשת הגמ' שדוקא בתער שייך גילוח שיש בו השחתה, דהא גם במספרים שייך השחתה, וע"כ כונת הברייתא גם על מספרים כעין תער, ואפי"ה כתב שאינם משחיתים, וכן בתו"כ מפורש שזה על מספרים כעין תער.

שוב מצאתי דברים מפורשים בסמ"ק מצורף מצוה ע, וזה"ל: "שלא להקיף פאת הראש דכתיב לא תקיפו פאת ראשיכם, ואמרו חכמים אפילו במספרים כעין תער אסור, ולא דמי לזקנו דהתם שאני משום דכתיב ביה השחתה, ואין השחתה במספרים ואפילו כעין תער" והדברים ברורים מאוד שחלוק הגילוח שנעשה ע"י מספרים מהגילוח שנעשה בתער.

עוד יש ראיה מאיסור לא ילבש, שממנו למדו חז"ל [נזיר נח] שיש איסור לגלח שער בית השחי ובית הערוה. נחלקו הראשונים באיסור זה, י"א שהאיסור הוא לגלח כל גופו בתער, ומותר לגלח כל גופו במספרים כעין תער, וי"א שבכל גופו אסור לגלח בתער ומותר במספרים כעין תער, אבל שער בית השחי ובית הערוה אסור אף במספרים כעין תער⁴. בשו"ע יו"ד סי' קפב סעי' א' פסק כדעת הרי"ף הרמב"ם והרא"ש, והיינו שכל גופו מותר במספרים כע"ת ואסור בתער, ושער בה"ש ובה"ע אסור אף במספרים כעין תער. הנה איסור לא ילבש ברור כשמש שהוא איסור מצד התוצאה ולא מצד המעשה, זאת אומרת שהסיבה שאסור הוא משום שאסור להיות מגולח שם ולא שאסור לעשות מעשה הגילוח. וכן מפורש בשטמ"ק לנזיר נח: בשם רבינו עזריאל שפשוט שאסור גם במלקט ורהיטני. והטעם פשוט, משום שמלקט עושה מעשה השחתה ורק מותר בזקן משום שאינו דרך גילוח, והכא על התוצאה קפיד רחמנא, וא"כ מצד ההשחתה לבד יהיה אסור. וא"כ כיון שהכל תלוי בתוצאה, מדחילק התלמוד בין תער למספרים כעין תער, ברור שיש חילוק בתוצאה בין ההשחתה שעושה תער להשחתה שיש בספרים כעין תער, ותל"מ.

ובאמת שגם ניתן להוכיח את זה מעצם דברי התלמוד שם [נזיר נט] דגרסינן התם אחרי שהגמ' הוכיח שיש איסור לגלח שער בית השחי ובית הערוה "אמרו ליה רבנן לר"ש בר אבא, חזינא ליה לרבי יוחנן דלית ליה. אמר להון מחמת זקנה נשרו" והנה לדעת הפוסקים שמותר לגלח בית השחי ובית הערוה במספרים כע"ת צ"ע מהו התמיה כשראה ר' יוחנן, אולי הוא גילח בהיתר במספרים כע"ת. וע"כ צ"ל שראה שאפי' שרשי השער לא היה שם, וזה רק שייך לעשות ע"י תער ולא ע"י מספרים כע"ת, אבל אם נניח שאין חילוק בין ההשחתה מתער למספרים כע"ת אין פשר לדברי הגמ'. ובאמת כן מפורש בפירוש הרא"ש שם, וז"ל: "וידע דבמספרים א"א לגלחן כ"כ סמוך לבשר" ע"כ, ומפורש שיש חילוק.

עוד יכולים להביא ראיה לזה מעצם דברי הראשונים שמקילים במספרים כע"ת בפאת הראש. שמצינו שני טעמים בראשונים להתיר מספרים כע"ת בפאת הראש, י"א משום שיש היקש בין פאת הראש ופאת הזקן, וממילא כשם שלא אסור בזקן אלא תער ה"ה בפאת הראש. על הצד שיש היקש צ"ל שכל מושג הקפה הוא לאו דוקא, שבאמת מותר להקיף הראש במלקט ורהיטני כיון שאינו בתער⁵. אבל י"א שאין היקש וסיבת ההיתר משום שאין

⁴ המחלוקת הוא תלוי בגירסאות, והוא קדום מאוד, שהבה"ג וההלכות פסוקות חלוקין בזה.
⁵ ועי' יש"ש יבמות פי"ב סי' יז שהקשה שלא מצינו היקש שמוציא הפסוק מפשוטו, רק שמדמה הדינים בין זה לזה, וכתב שבניד"ד ההיקש הוא שיש איסור אחד למקיף ואחד לניקף, אבל לעולם אין הקפה יוצא מדי פשוטו, ומכאן זה

כאן השואת צדעיו, ובאמת על הקפה קפיד רחמנא, ולכן ודאי אסור במלקט ורהיטני, וכל הנידון הוא אם כעין תער נקראית הקפה.

וזה"ל של תוס' ר"פ מכות כ: כשכותב הצדדים להתיר "המשהו צדעין לאחורי אזנו". מכאן ראייה דהקפת הראש אינה אסור' אלא בתער, אבל במספרים שרי, מדקתני המשהו צדעיו ובמספרים אינו יכול להשוות, אבל תער אינו מניח מן השער כלל", הרי שנקט שכל הטעם להיתר הוא רק משום שפעולת מספרים כע"ת אינו ממש כפעולת תער.

וכ"ה בפסקי הרי"ד נזיר מא. וזה"ל "אבל אין הקפה אסורה אלא בתער, דכיון שקרא לא קפיד אלא אעיקרי השיעור שאין היקף ראשו עגול אלא בעיקרים שהרי ציצית שעריו תלוי מכן ומכן, אלא העיקרים הם נטועים בעיגול חוץ מן הצדעים שיורדים העיקרים ומעכבים את העיגול, ואם הסיר הצדעים נמצא ראשו מוקף, אם כן אינו אסור אלא בתער שמסיר כל העיקרים" ע"כ, הרי שחזינן שהטעם שהתיר מספרים כע"ת הוא רק משום שאינו עושה הקפה.

וראיתי מי שאומר שכיון שיש ראשונים שאוסרים מספרים כע"ת דס"ל שהוא כן עושה מעשה הקפה, וע"כ פליגי על הרי"ד ור"פ שכתבו שאין מספרים עושה מעשה הקפה, ויש לומר שהם פליגי באמת מהו מספרים כע"ת. ונמצא שהראשונים שאסרו רק אסרו משום שלא משאיר כלום, ואלו שהתירו התירו משום שזה כן משאיר משהו, וא"כ לכו"ע יהיה מותר במכונת תספורת כיון שזה לכאור' כן משאיר משהו, ואלו הראשונים שאסרו ע"כ ס"ל שמספרים כע"ת עושה מעשה תער ממש.

ואמנם קשה לקבל דבריו, שהראשונים כולם נחלקו בהוכחות מסוגיות שונות אם מספרים מותר או לא, ומדבריהם מוכח שלמעולם לא הסתפקו מהו כעין תער, וא"כ קשה לתלות המחלוקת בזה. ומה שבאמת צ"ל הוא דעל אף שהראשונים לכאור' פליגי אי מספרים עושים מעשה הקפה, אין המחלוקת משום שנחלקו במציאות של המספרים, אלא המחלוקת היא במשמעות הקפה והשוואה. כי בגמ' כתב "המשהו צדעיו", ובה פליגי אי מעשה מספרים נחשב השוואה. כי בפירוש לשון תוס' ר"פ הוא "מדקתני המשהו צדעיו ובמספרים אינו יכול להשוות" כלומר שהוא נקט שהפשטות הוא שמספרים אינם משהו, וענין השווה הוא כענין השחתה. אבל יש ראשונים שחולקים ע"ז בהדיא, וזה"ל של הרא"ש מכות פרק ג סימן ב "אבל אפיאות ראש לא בעינן תער, וכן משמע בגמרא דקאמר ואיזהו סוף ראשו זה המשהו צדעיו לאחורי אזנו ופדחתו, ולא פירש בו גילוח של השחתה כמו בזקן, אלא בהשוואה כל דהו משמע דחייב" ומפורש שלמד משמעות השוואה דלא כדעת הרי"ד והר"פ, אלא למד שמזה גופא שהשתמש הגמ' בלשון אחרת מהשחתה מבואר שאין הקפידא על השחתה דוקא, אלא אפי' פחות מזה. וכן מבואר בעוד כמה ראשונים, ואין מלאכתי מלאכת הרוכל, ממילא אסתפק במועט כנ"ל.

ושוב מצאתי דבר מפורש בדברי מרן רעק"א בשו"ת מהדורא קמא סימן צו שמגדיר ביחוד החילוק בין מספרים כע"ת לתער, וזה"ל:

"וביותר כיון דרואין כמה פעמים שב"ד מקבלין עדות ממגולחי זקן, ובאמת הטעם שאין יודעים אם גולח במספרים או בסם או בתער אבל המון עם שמבינים מה בתער ומה במספרים וסם, המה רואים שהב"ד מקבלין עדות מהם וחושבין שלהב"ד ג"כ הכרה זו, מזה שפטו שכשרים לעדות"

ויוצא מדבריו שהחילוק בין מספרים לתער הוא שדבר שאינו ניכר בקל, ואמנם יכולים להכיר החילוק ע"י טביעת עין. ומדבריו ניתן לתרץ הרבה תמיהות גדולות, שהלא דבר הוא שמצינו לשונם של הרבה פוסקים שסותמין דבריהן וכותבים כאילו כע"ת עושה פעולת תער ממש, ולכאור' כבר כתבנו שמלבד שדבר זה ליתא מדברי התלמוד וראשונים, גם זה נסתר ממצאות, וחלילה לנו לחשוב אליהם ששגו ברואה פקו פליליה. אבל עם דברי רעק"א יכולים לפרש דבריהם כשמלה, שלא באו פוסקים אלו להגדיר כללים, אלא באו לפרש מהו מספרים כע"ת, ולכן סתמו שהוא כעין תער, כלומר שעושה כעין פעולת התער, אבל מעולם לא אמרו שאין שום דרך להכיר החילוק ביניהם.

הנה הנידון שאני דן עליו הוא ענין לגלח פאת הראש עם מכונת תספורת. וראיתי בדברי המתיר שתלה היתר בדברי מרן החפץ חיים שכתב [באותו לשון] בכמה מקומות על אלו שנכשלין באיסור זה. וזה"ל בביאור הלכה [סי' רנ"א סעי' ב' ד"ה אפילו, תפארת אדם הקדמה אות א', שם אות ג', נדחי ישראל פרק כ"ו אות ג'] – "ובעו"ה מצוי שמעבירין את הפאות עד סמוך לבשרן ממש [בתפארת אדם הוסיף] וביותר ע"י המאשינקע שהוציא היצה"ר מחדש]

הכריע כדעת הראשונים שאסרו כעין תער בפאה"ר. מ"מ הראשונים שכן למדו ההיקש כתבו בפירוש שמותר במלקט וריהטני.

ואין משיירין כלל ויש בזה חשש דאורייתא והיה להם לשייר עכ"פ קצת מן הקצת" ודייק מזה המתיר ששיעור פאת הראש הוא רק קצת מן הקצת, וכל מה שיתר מזה מותר, ולדעתו קצת מן הקצת יש במכונת התספורת שיש היום.

ולכאורה אי"ז אלא ראייה להיפוך, שבפירוש כתב שהמשינקה של היצה"ר אינו משאיר קצת מן הקצת הזה, ולא מיירי כאן במכונת גילוח אלא במכונת תספורת⁶, א"כ פשוט שהח"ח כותב כדברינו ממש, שמכונת תספורת אסור בפאת הראש, שלא משאיר מספיק שער. וגם עצם הדיוק שקצת מן הקצת מספיק אינו, שלא כתב כן מתורת שכן ראוי לעשות, רק כתב שהיה להם עכ"פ לעשות כן.

וראיתי אחד שפי' דבריו באופ"א, ואולי אינו מוכח והבוחר יבחר, מ"מ אמרתי להעתיקו. הנה לשונו של הח"ח הוא:

"אגב דאירינן בענין תספורת ראיתי להזכיר ענין אחד מה שאיזה מהמון נכשלין בו בעו"ה והוא בענין איסור דהקפת פאת הראש וכמו שאבאר כי ידוע דעל איסור הקפת פאת הראש יש ג"כ לאו בתורה והוא הלאו דלא תקיפו פאת ראשכם וי"א דפאת הראש חמור עוד מפאת זקן דעובר על הלאו אפי' אם מעבירים במספרים כעין תער דהיינו סמוך לבשרו, ושיעור הפאה הוא מכנגד שער שעל פדחתו ועד למטה מן האוזן מקום שהלחי התחתון יוצא ומתפרד שם וכל רוחב השערות שבמקום זה לא תגע בו יד להעבירם מצד שהוא הכל בכלל פאת הראש ומשם ולמטה מתחלת פאת הזקן וכמבואר כ"ז בש"ע יו"ד סימן קפ"א ע"ש גם אחד המקיף ואחד הניקף הוא בכלל לאו זה וכמבואר שם ובעו"ה מצוי שמעבירין את הפאות עד סמוך לבשרן ממש ואין משיירין כלל ויש בזה חשש דאורייתא והיה להם לשייר עכ"פ קצת מן הקצת וביותר מזה יש מהבחושים שבעת שהספר מספר ראשו... "ע"כ,

והלא דבר הוא שמעורר על זה שאסור במספרים כע"ת בגדר יש אומרים לבד, כאילו הפשטות דלא כזה ואף לא כתב שכן הוא עיקר הדין, ואולי יש לומר שזה שכתב שהם מגלחין ונכשלין באיסור דאורייתא מיירי בהמשינקה שלדעתו יש לו דין תער כיון שאינו משאיר כלום, והוכיח הח"ח שעכ"פ היה להם להשאיר קצת מן הקצת ולצאת דעת המקילים במספרים כע"ת, ויש לדון בזה.

ואתה הראית לדעת שיש ראיות חזקות מאוד שמספרים כעין תער אינו עושה השחתה כתער ממש, ואפי' אם יהיבנא כל דיליה לאמר שיש איזה משמעות באיזה מקום דלא כזה, יצטרך לתרץ ראיות הנ"ל, דבסתירה לחוד לכל היותר יכול לעשות ספק דאורייתא, ונקטינן דספיקא דאורייתא לחומרא.

הנה עדיין חובה עלינו לברר שאם אסור במספרים כע"ת א"כ מתי מותר, כלומר מהו השיעור שאינו מחשב עוד כעין תער. ועל זה יש להביא סיוע מדברי הרמב"ם שמגדיר מספרים כע"ת שהוא כל דבר שהוא פחות משיעור כדי לכופ ראשו לעיקרו. וזה"ל של הרמב"ם (נזיר פרק ה' הל' י"א) "ואם הניח ממנו כדי לכופ ראשו לעיקרה אינו לוקה שאין זה כעין תער". ובעשרות אחרונים [ע"י לח"מ, קרן אורה כו' ועוד הרבה, ולרשימה מלאה ע"י מפתח של מהדורת פרנקל] דקדקו מזה שמשחו שיכול להרגיש אלא שאינו כדי לכופ ראשו לעיקרו נכלל כבעין תער. ועל אף שדעת הרמב"ם שכע"ת מותר בפאה"ר, מ"מ מציאות יכולים למגמר מיניה, וגילוי מילתא בעלמא הוא, שזהו גדר של מספרים כעין תער. וכן כתבו הריב"ש סי' שצ"ד, ובמאירי נזיר לט. ואמנם נראה שבסוגיא נזיר שם שחוס' והרא"ש [נזיר לט] לא למדו כן, עכ"פ לא תהא אלא מחלוקת הראשונים, שנקטו הפוסקים לחומרא.

ולהלכה למעשה גם נקטו כן גדולי הפוסקים והם רבינו עקיבא אייגר [בתשו' החדשות], החתם סופר [סי' קנד], בכת"ס [דר"ט ס"ק ט"ז], תורה לשמה [סי' שפ"ט], שאול שאל [סי' צ"ט], אבות על הבנים פרק ג' משנה י"ג אות ג'], וכן מורין ובאים כל פוסקי זמננו⁷, ולמפורסמים אי"צ ראיות. ולכן ברור כשמש שיפה פירסמו שיש לחוש למכשול אצל המספרת שמקיל בזה.

⁶ שלא כתב מאומה על האיסור להשתמש בו בפאת הזקן, אף שדעתו שמכונת גילוח יש איסור גמור כידוע לנו מדבריו בליקוטי הלכות למכות. ואפי' לדעת מחבר ספר מכונת גילוח בהלכה שחידש שכוונת הח"ח בליקוטי הלכות הוא לסייפטי ריזור, מעולם לא חלם לומר שדבריו כאן לא מיירי על מכונת תספורת.

⁷ ואמנם כיון שיש שחושבים שנידון זה תלוי בהיתר מכונת גילוח, יש לדעת שגם הגר"ד פיינשטיין [כמובא בספר ודברת במ סי' רכ"ד], והגר"י בלסקי [מובא בגליון אחד באנגלית שראיתי] הורו שיש לחוש לצד זה, ועל אף שידוע בשמם שהם מקילים במכונת גילוח.

ואמנם אנכי הרואה שהרבה מהראיות לקולא אין בהם כדי להכריע כלל, ולמען האמת אשים עיני אליהם בקיצור. ראשית לכולם הוא מה שמביאים דברי התוס' בנזיר [לט. ד"ה נזיר, ובדף מ. ד"ה ובתער] שכתב על נזיר שגילח ראשו במספרים כעין תער שהגדר הוא "כעין תער שעוקר השער ומשחיתו מעיקרו", ורצה ללמוד מזה שגם כע"ת עושה אותו פעולה שתער עושה. ואמנם לא ידעתי מי הנגר ובר נגר שיכול לסמוך על דבריהם של תוס' בזה, שהלא שם בעמוד ב' כתבו התוס' לענין גילוח בזקן בזה"ל "ובמספרים ליכא השחתה שאינו נוטל השער מעיקרו ושרשו", הלא לכל היותר יש לנו סתירה בדבריהם, וכבר העיר כן הקרן אורה והשאיר הדבר בצ"ע, ופשוט לכל בר בי רב שכשיש סתירה בדבר שספיקא דאורייתא הוא, חלילה לנו לנקוט כהצד להקל בכדי, כל שכן בנידן דידן שכבר הוכחנו בראיות ברורות דאין כע"ת שוה לתער. ובאמת כבר כתב מרן השבט הלוי זצ"ל [ח"ד סי' צ"ו ד"ה ואל] פירוש אחרת לדברי התוס', לחלק ע"פ הסוגיא דנזיר שם, ואינו ענין לגילוח הזקן, וכן נאמרו עוד כמה פירושים בספר הדרת פנים זקן [במבוא בריש הספר].

אמנם עוד מביאים דברי הפרישה יו"ד סי' קפ"א ס"ק ג שכתב בזה"ל: "במספריים כעין תער. רצה לומר לספור כל השער עד שיהיה חלק כאילו ספר בתער" ע"כ. והמנחת יצחק [ח"ד סי' קיג] ובשו"ת קול מבשר [ח"א סי' י"ט] כבר הוכיחו שע"כ דבריו לאו בדוקא הם, ולכאורה כן הוא, כיון שלענין לא ילבש בסי' קפ"ב הדרישה עצמו מחלק בין התיקון שנעשה בתער למה שנעשה בכעין תער, וצ"ל שבאמת מסכים שיש חילוק, אמנם כשבא להגדיר מהו כע"ת לא דקדק בדבריו כ"כ, וכוונתו שהוא קרוב מאוד למעשה התער, וכדברי רעק"א לעיל שלא בקל ניתן להבחין ביניהם, ולכן כתב דברים שלא דוקא. אמנם אם נניח שדבריו דוקא, אז יהיה דבריו מוסתרינן מדברי התלמוד והראשונים, ויהיה אסור לנו להורות הלכה כדבריו.

ובחכמת אדם [כלל פ"ט סעי' ט"ז] כתב "...ולכן יש מגדולי הפוסקים דסבירא להו דאף על גב דבזקן אינו אסור אלא בתער אבל בפאות ראש אפילו במספרים אם הוא כעין תער דהיינו שמגלח סמוך לבשר ולא משייר כלום מן השערות סמוך לבשר חייב", וכן בקיצור שו"ע [סי' ק"ע סעי' א] כתב "אפילו לגלחם במספרים כעין תער, דהיינו סמוך לבשר ולא משייר כלום מן השערות סמוך לבשר יש אוסרין" ע"כ. ואמנם נראה שכוונת הדברים הוא שבשעת שהוא עושה הגילוח, המגלח לא משייר כלום, דהיינו שמניח המספרים סמוך לבשר בכוונה שלא להשאיר כלום, אף כי התוצאה מכך שכן נשאר משהו. וזה משמע בלשון החכ"א שכתב "שמגלח [פ"י עם המספרים] סמוך לבשר ולא משייר כלום", ולא כתב שהגילוח שנעשה ע"י כע"ת לא משייר כלום, ודו"ק⁸.

ועוד ראיתי בספר מכונת גילוח בהלכה [עמ' ל] שרצה להוכיח שאין חילוק בין מספרים כע"ת לתער מדברי היש"ש ביבמות, הנה זה"ל הים של שלמה מסכת יבמות פרק יב סימן יז לענין איסור לא ילבש: "וגם נראה במספרים כעין תער אסור, אף בשאר הגוף, אף דרב אמר מיקל אדם כל גופו בתער... דלשון העברה שייך אף במספרים כעין תער, ואם כן, לר' יוחנן, דאמר המעביר לוקה, אף במספרים כעין תער, וכן הברייתא דאוסרת מדברי סופרים, אף במספרים כעין תער, וכן נראה, מאחר שעיקר הלאו תולה משום תיקון יופי, מה חילוק בין זה לזה, דלא שרינן מספרים כעין תער גבי זקן (מכות כ"א ע"א), אלא משום לא תשחית, ואין השחתה אלא בתער, וכן לשון גילוח, אבל הכא לא קפיד קרא, לא אהשחתה, ולא אגילוח, אלא משום תיקון נשים הוא" ע"כ, ומדכתב שאין חילוק בין זה לזה ע"כ ס"ל שהם שוים. וע"ז נפלאתי מאוד איך מלאו ליבו להוכיח כן, דהנה כאן היש"ש [כדרון] חולק על כל הגאונים וכל הראשונים שחילקו בפירוש בין תער לכע"ת לענין לא ילבש, וחולק עליהם היש"ש משום שלדעתו אין חילוק בין זה לזה. הנה להלכה לא נקטינן כדבריו, ומחוייבין אנו להצדיק דברי הגאונים והראשונים ולא להניח שטעו בדבר פשוט מאוד, וכלומר להלכה ודאי נקטינן שיש חילוק בין תער למספרים כע"ת, ואין לנו חובה ליישב שיטת היש"ש כיון שבלא"ה הוא נגד הקדמונים. אמנם אליבא דאמת נראה שכוונתו הוא שמצד תיקון הנשים אין חילוק, ויש להסביר שכיון שאין החילוק ניכר כ"כ, ובלא"ה דרכו של שער בית השחי להיות מכוסה, א"כ מה בין זה לזה, ששניהם כתיקון נשים, כיון שאין סברא שהנשים יגלחו בתער יותר מבמספרים כע"ת כיון שלענין תיקון זה הכל בסתר, ואין סברא שיקפידו על ההבדל הזה. אבל ודאי אין כוונתו לומר שכע"ת עושה מעשה השחתה, שבפירוש כתב "ואין השחתה אלא בתער".

ומכל הנ"ל נראה שבודאי יש ראיות חזקות שמספרים כע"ת לא עושה מעשה השחתה כתער ממש, ואפי' אם יש איזה מקומות שמשמע דלא כזה באחרונים, מ"מ יבוא הראשונים וידחו דברי האחרונים, כ"ש אם ניתן לדחות דבריו לומר שלא דוקא הם, וכמה קשה הוא לסמוך לקולא על כמה דיוקים מבלי לטרוח כלל ליישב הסוגיות, והנראה לעניינת דעתי כתבתי.

אחרי שכתבתי את כל זה קיבלתי מכתב השגות ממחבר ספר מכונות גילוח בהלכה, ואעתיק תשובתי לדבריו

⁸ ואמנם אולי יש סרך ראיה מדבריהם שלא ס"ל שצריך כדי לכופ ראשו לעיקרו.

יום א' לסדר ויקרא

קיבלתי מכתב מבעל מחבר ספר "מכונת גילוח בהלכה" בגדר מספרים כעין תער, ובו הרבה להשיג על כמה דברים שכתבתי בזה. ועיינתי בדבריו למיטב יכולתי, ולאחר העיון בכובד ראש ראיתי שיש מה להשיב לטענותיו, וכדרכו של תורה אכתוב את הנלענ"ד, בהכוונה להגיע לאת והב בסופה.

שיטת האגודה

כתב המשיג בתוך דבריו כמה פעמים שלדעת האגודה סתם מספרים שאפי' אינם כעין תער אסורים בפאת הראש. דברים אלו זרים מאוד, שהגמ' אומרת המשווה צדעיו, ובודאי יש לזה שיעור, וא"כ איך יתכן לומר שכל מספרים אסור. וגם בתוספתא אמרו שאינו חייב אלא בתער, ועד כאן לא דחקו התוס' אלא לומר שכעיי"ת נמי נכלל בתער כמבואר בנזיר נח: אבל מספרים שאינם כעיי"ת ודאי מותרים. ועוד יותר הלא ידוע שדברי האגודה הם כפסקי התוס' בכל מקום, ותוס' בשבועות הרחיב לברר שמספרים כעיי"ת אסורה בפאת הראש, ושם באגודה איתא בזה"ל: "פר"י אפי' במספרים חייב על הקפה אם לא יניח פיאות", וברור שכוונתו בהעתקת דברי הר"י, הוא לדברי התוס', א"כ לכאורה כוונתו לדברי התוס', ורקר מספרים כעיי"ת אסורים. ואם יתעקש אחד בזה יקבל תשובתו מדברי האגודה בנזיר מא. שכתב בזה"ל "פר"י במספרים כעין תער אסור בראש לכן כשמגלחין ראש תינוקות יניח מלגלח הצדעין עיין פרק קמא דשבועות" עכ"ל. פשוט ביותר שהכוונה לר"י אחד, ולדבר אחד נתכוון בשני המקומות, והיינו שמספרים כעיי"ת אסורה בפאת הראש, אבל מספרים שאינם כעין תער לכאורה מותרת⁹.

דברי התוס' רי"ד

הבאתי במאמרי דברי התוס' רי"ד שכתב שמספרים מותרים כיון שאינם משווים צדדיו, והבאתי ראיה מזה שמספרים כעיי"ת אינם עושים מעשה תער ממש, ויש חילוק בגדר ההשוואה. והמשיג כתב שאין כוונתו על מספרים כעיי"ת, אלא על סתם מספרים, והכוונה הוא לאפוקי משיטת האגודה (לפי הבנתו בשיטת האגודה), וכל האריכות דברים שם הם רק להתיר מספרים שאינם כעיי"ת. ואמנם כנראה שאגב חורפיה לא דק, ואילו היה מעיין בדברי הרי"ד בפנים היה רואה שהדברים מפורשים שהם קאי על מספרים כעיי"ת, ולא סתם מספרים. ואלו הם דבריו:

"ראיתי מדקדקים מיכן מדלא מצי למילף תער מראשו אלא מזקנו ש"מ דהקפת הראש אסורה **במספרים כבתער**, ואינו נ"ל שאין זו אלא דחיה בעלמא דאי הוה כתב ראשו ולא זקנו אכתי לא הוה ידעין דמצורע צריך תער דה"א הקפה דאסור רחמני אפי' במספרים ת"ל זקנו, אבל מיהו אין הקפה אסורה אלא בתער, דכיון דקרא לא קפיד אלא אעיקרי השיער שאין היקף ראשו עגול אלא בעיקרים שהרי ציצת שער תלוי מיכן ומיכן אלא העיקרים הם נטועים בעיגול חוץ מן הצדעים שורדים העיקרים ומתעכבים את העיגול ואם הסיר הצדעים נמצ' ראשו מוקף א"כ אינו אסור אלא בתער שמסור כל העיקרים עמ"ש בפי' את ראשו ואת זקנו", עכ"ל.

וכתב המשיג עוד שמבואר כדבריו בפסקי הרי"ד למכות, הנה זה"ל הרי"ד מכות כ: "ואינו חייב עד שיטלם בתער שהוא מסיר שרשי השיער, ולא במספרים, ואף על גב דעביד כעין תער". הנה בתורת טעמא אתי עליה, והוא שתער דוקא מסיר השרשים, ולא משום שיש על זה איזה דרשה והיקש. וא"כ ע"כ צ"ל שמספרים אינם משחיתים שרשי השיער כמש"כ הרי"ד בנזיר בהדיא, והכוונה כשכתב כעין תער הוא שהוא קרוב לתוצאת תער אבל לא ממש כתער.

דברי רבינו פרץ

גם הבאתי ראיה מדברי התוס' רבינו פרץ במכות, וכתב ע"ז המשיג שאין רמז בדבריו למספרים כעיי"ת, רק כוונתו לאפוקי משיטת האגודה (כנ"ל לפי הבנתו). אבל כד מעיינת ביה נראה יותר שכוונתו כפשוטו, ואעתיק לשונו עוד פעם "... אבל במספרים שרי, מדקתני המשווה צדעיו **ובמספרים אינו יכול להשוות**..." ולא נראה שדיבר רק על מספרים שאינם כעיי"ת, דלא הוי ליה למימר "ובמספרים **אינו יכול** להשוות" הא אי מגלח במספרים כעיי"ת יכול ויכול. ועוד מוכח בהמשך דבריו כמו שכתבתי

⁹ וידעתי דברי היש"ש ביבמות, מ"מ לדעתי אין לו שום מקור מהאגודה, כ"ש למש"כ בנזיר, ומש"כ היש"ש שם לדחות התוספתא שמפורש שאינו אסור אלא בתער [והוסיף התוס' גם כע"ת] צע"ג.

שכתב "ויש אוסרים מספריים מהך תוספתא דתניא 'יש בראש שאין בזקן, שהראש אסור במספריים **כבתער**', ומשם אין ראייה דאיכא למימר דההיא מיירא בנזיר" עכ"ל, ולדברי המשיג שכל דבריו שם מיירי רק על מספרים שאינם כעיי"ת הקושיא מעולם אינו מתחלת, שהברייתא שם מפורש שמייירי בכעיי"ת שאכן אסורים, ורק בא להתיר סתם מספרים. אלא ברור שכוונתו למספרים כעיי"ת, ואפילו הכי כתב שאינו יכול להשוות בהם.

הראיה שמספרים אינו משחית

והבאתי ראיה שחלוקים מספרים כעיי"ת מתער ממה שאמרו חכמים ז"ל, בברייתא בתורת כהנים (ומובא בבבלי במכות כא. קידושין לה: ונזיר מ, נח) שאיתא בזה"ל, "לפי שנאמר ופאת זקנם לא יגלחו יכול אפילו גלחו במספריים **כבתער** יהיה חייב, תלמוד לומר לא תשחית פאת זקנך יכול אפילו לקטן במלקט וברהיטני יהיה חייב תלמוד לומר ופאת זקנם לא יגלחו הא כיצד גילוח שיש בו השחתה הוי אומר זה תער" ע"כ. הנה מבואר שהמיעוט של מספרים הוא משום שאינו עושה מעשה השחתה. בלשונם של הראשונים הדבר מבורר שהסיבה לכך היא משום שאינו חותך השערות מצד עיקרם וניכר שם השער. ולכן אילו מספרים כעין תער הוא באמת חותכת כתער ממש, הרי דברי הברייתא אינם מובנים כל ועיקר, דשומע אני אפי' מספרים כבתער יהא חייב אילולי דכתיב לא תשחית, ופירשו הראשונים שהם אינם עושים מעשה השחתה, וע"כ שונה ההשחתה הנעשה בתער מהנעשה במספרים כעין תער.

וכל דברי הראשונים נאמרו ביושר, והמספרים שמדובר פה בברייתא הם מספרים כבתער כמפורש בלשון הברייתא בספרא, ואפי"ה רק נתמעט משום שאינו עושה מעשה השחתה, אבל לא שחסר בדרך גילוח. ואמנם הביא המשיג שיש אחרונים שבקשו חשבונות רבים להוציא דברי הברייתא מפשוטו, וכתבו שבאמת מספרים כעין תער אינו נכלל בדרך גילוח, שהרוצה לגלח למשעי לא ישתמש אלא בתער, וזה שאמרו בברייתא שמספרים הוי דרך גילוח לא מיירי כי אם לא משתמש עמם להשחית אלא לקצר, אבל להשחית במספרים החסרון הוא שאינם דרך גילוח, עכתי"ד.

ולכאורה דבריהם דברי נביאות, ועיקר חסר מן הספר [ונגם לשיטת המשיג שלא ילבש רק אסור אם כך היא דרך נשים, הלא חזינן שדרך נשים היא כן לגלח למישיג במספרים כעיי"ת, וא"כ למה אינו דרך גילוח] ובפירוש אמרו הברייתא "יכול אפילו גלחו במספרים **כבתער**", כלומר שהברייתא מיירי בכעין תער ואעפ"כ כל הסיבה שהוא פטור הוא אך ורק שאינם משחיתים, ואילו לדבריהם לא היה מקום להוה אמינא להתחיל כלל במספרים כעין תער כיון שבלאו הכי אינם דרך גילוח.

ועוד תמה על דבריהם מורי ורבי שליט"א בקונטרס החשוב "בירור דברים" שהלא לפי זה אין דברי הרמ"א [שמקורו מכמה ראשונים] להחמיר במספרים כעיי"ת בזקן שמא ינוד זוג התחתון וישחית, דאיזה חשש יש בזה, הלא כלי זו של מספרים אינו דרך לגלח בהם ואפילו אם נשחת כמה שערות, עדיין אינו דרך גילוח ולא עבר על שום איסור. אבל אי נימא כפשוטו הברייתא שמספרים המוזכרים הם כעיי"ת, וכל החסרון של מספרים כעיי"ת הוא משום שאינו משחית, מובן מאוד החשש במספרים כעיי"ת. ובאמת לשונם של הראשונים [חוץ מהתרומות הדשן] שכתבו להחמיר כתבו משום שמשחית ולא משום שמא יחתוך בזוג התחתון [לשון הריטב"א בזה הוא "ועוד אמרו בתוס' כי גם במספרים יש לזהר מפני שהזוג של מטה משחית כתער"], לכן ודאי דברי אחרונים אלו אינם עיקר, והראיות שהביאו מהחת"ס לק"מ כמו שהארכתי במקו"א, ממילא הראיה מהברייתא שמספרים כעיי"ת אינו ממש כתער במקומו עומדת.

סוגיא דלא ילבש

באיסור הבערת השער בשאר חלקי הגוף מטעם לא ילבש מצינו כמה דעות בפוסקים באיסור. דעת ר"ת הוא שכל גופו כולל בית השחי ובית הערוה אסור בתער ומותר במספרים כעין תער, ולדעת רוב הראשונים שאוחזים בשיטה זו מותר לכתחילה ממש בכעין תער. ודעת הרי"ף הרא"ש והרמב"ם הוא שכל גופו אסור בתער ומותר במספרים כעין תער, אבל של בית השחי ובית הערוה אסור אף בכעין תער. והבאתי ראיה מהחילוק בין מספרים כעין תער לתער ממש על כרחך יש חילוק בתוצאה כיון שאיסור לא ילבש מסברא מסתבר שתלוי בתוצאה ולא במעשה, דזיל בתר טעמא, ובפירוש כתוב בתורה תועבה ולבישה, וזה רק מובן מצד התוצאה ולא מצד המעשה.

ועוד מצינו בכמה ראשונים שיש איסור לא ילבש בגילוח הזקן הלא הם הרשב"א, רבינו יונה, החינוך, שבלי הלקט, ובספר המנהיג. ופשוט שגילוח הזקן האיסור הוא רק מצד התוצאה ולא מצד המעשה, כמבואר בקידושין לה:, וע"כ אלו הראשונים ס"ל שהאיסור מצד התוצאה ולא מצד המעשה. ובאמת כן מוכח כל הסוגיא מדשקלו וטרו בגמ' לחלק בין מספרים כעיי"ת ותער, וכן דנו בזה הראשונים

בגירסאות שונות, ואם האיסור הוא רק משום שכן הנשים מתקנים עצמן, למה בגמ' שום אחד מהם לא דן מה עושים הנשים, אלא נראה יותר שדנו איזה תוצאה דומה יותר, ודו"ק.

וגם מצינו הרבה מגדולי הפוסקים שנקטו כדבר פשוט שלא ילבש אסור מצד התוצאה, הלא הם: השדי חמד מערכת ל' קט"ז, מהרש"ם ח"ב סי' רמ"ג, אגרות משה יו"ד ח"א פב, חלקת יעקב ח"ב סי' עז, וכנראה שכן נקט גם בשו"ת מהר"י שטייף סי' נה, ובשו"ת בצל החכמה חלק ה סימן קכז. וכן יש תשובה ארוכה בזה ממרן הגר"ש אלישיב זצ"ל בקובץ תשובות ח"א סי' פא שדן בזה באריכות, ומדחה הראיה מסוגיא דחוכך בבגדו ע"ש, וכן הרחיב בזה מרן זצ"ל שם בח"ג סי' קכח. ושו"ר שכן נמי דעת הגר"י פ"ש זצ"ל בקובץ צוהר ג' עמ' קמד.

אבל כיון שהמשיג מפקפק בזה מכח דברי הגמ' בנזיר נט. שמבואר ששאל רב מרבי חייא מהו לחוך בידו, וא"ל שאסור, ובבגדו א"ל שמותר, ואם כל האיסור מצד התוצאה מאי שנא בגדו שמותר מידו שאסור, אלא ע"כ האיסור מצד מעשה נשים ולא משום התוצאה, עכ"ל.

וקודם כל לכאורה גם לדבריו עדיין יש ראייה חזקה מסוגיא זו שחלוקים מספרים כע"ת ותער, שהלא לדעת ר"ת ודעימיה שבית השחי מותר במספרים כע"ת למה גרע ממנו ידו, וכי יש צד שדרכם של נשים לגלח יותר ביד ובבגד [דע"כ היה לרב איזה הו"א לאסור בבגד מדהוצרך לשאול רבי חייא] הוא יותר ביד מבמספרים¹⁰?, ואמנם לפי דברינו שחלוקים מספרים כע"ת ובתער הכל מובן, שאיסור לא ילבש הוא רק אסור בדבר שחותר השער מעיקרו ממש, וממילא יד ובגד עושים כן, משא"כ מספרים כע"ת, ולכן יש מקום לאסור יד [וכן מלקט ורהיטא] ולהתיר מספרים¹¹, ושו"ר שכבר כ"כ הגינת ורדים.

ולעצם הראיה שהביא מההיתר לחכך בבגד, הדבר לא פשוט בכלל, וכל דברי הגמ' לא ברור שהם קאי על איסור לא ילבש, שרבינו אברהם מן ההר למד שהשקלא וטריא הוא אם מותר לנזיר לחוך ביד, והתיר בבגד משום שאינו נוגע בשערו, והנידון הוא כנידון שבגמ' לעיל מב. בענין דבר שאינו מתכוין¹². ולפי"ז אין שום ראייה מהגמ' הנ"ל. ומאחר שיש לנו דברי רבינו אברהם מההר יש לקיים גירסא שנדפס במפרש שם "(נזיר) מהו לחוך" שתיבת נזיר הוא בדקדוק והמפרש למד שכל דברי הגמ' הם נאמרו בהלכות נזירות, ועי' קרן אורה.

ואמנם דברי ראמ"ה מחודשים ורוב ראשונים למדו שזה קאי על איסור לא ילבש, ואעפ"כ נראה מדברי הראשונים שהאיסור ביד והיתר בבגד אינו משום שיד דרך הנשים ובגד אינו דרך הנשים, אלא טעמים אחרים כתבו. המאירי כתב בזה"ל "ואפילו לחוך בידו אסור כל שהוא מתכוין להשירם ומ"מ מותר לחוך בהם בבגדיו ואם נשרו נשרו". ומשמע שלמד ההיתר של בגד משום שאינו מתכוין או שאינו פס"ר, ולא משום שאינו דרך תיקון נשים. וכן בחידושי רבינו פרץ כהן איתא "בבגדו מותר, פי' שאינו כ"כ ודאי שישיר השער", ובשיטה לחכמי איוורא איתא "דכה"ג ליכא תיקון אשה הואיל ואינו נוגע בשער אלא בבגדו" [ואמת כן מפרש במפרש המיוחס לרש"י שם "הואיל ואינו נוגע בשער אלא בבגדו" אלא שכבר כתבנו שלכאורה כוונתו לדיני נזירות]. ולדברי המשיג החילוק בין יד לבגד מובן מאליו, שביד הנשים עושים ובבגד לא, וכל הראשונים שכתבו שבבגד מותר כיון שאינו נוגע בשערות או שאינו ודאי שישיר ודאי החילוק אינו משום זה דרך נשים וזה לא, ושוב אין ראייה מזה שהאיסור הוא מצד המעשה ולא משום התוצאה. ולכן רוב הראשונים ודאי לא לומדים כדבריו.

עוד כתבתי להביא ראייה [שו"ר שכוונתי לדעתו הגדולה של הגר"ש אלישיב בקובץ תשובות ח"א פא שהביא ראייה זו] לזה מהשטמ"ק בשם רבינו עזריאל שכתב שאסור במלקט ורהיטני משום לא ילבש, וכתבתי שודאי אין דרך נשים בכך, והשיג המשיג שכן היא דרכם לתלוש שערות במלקט ועד היום הם עושים כן¹³. הנה נראה באמת שהכל תלוי מהו נכלל באיסור תיקוני אשה, אם האיסור על כל שני שערות אזי אה"נ

¹⁰ וכן הקשה הי"ש"ש, ומכח זה דחו דברי הראשונים. אבל ודאי אנו חובתינו ללמוד ולהבין הראשונים.

¹¹ ושייך לומר כן אפי' אם האיסור מצד המעשה, כיון שע"כ לא כל מעשה נשים אסורה, ומספרים כע"ת מותר

¹² ובזה מבואר שיטת הרמב"ם שהשמיט כל גמ' זו, ועי' לקוטי הלכות וקר"א ויש"ש שדקדקו בזה, ולפי ראמ"ה הכל מיושב כמין חומר, שהרמב"ם למד שהוא דין בנזיר, ולמסקנא לית הלכתא כוותיה קאי אפי' על יד, ממילא אי"צ לומר שבבגד מותר. ואכן העתיק הגמ' בהלכות נזירות פ"ה הלכה יד בזה"ל "נזיר חופף על שערו בידו וחוכך בצפרניו ואם נפל שער אינו חושש".

¹³ זה פלא גדולה, שלדעתו בספרו עמ' פא-פב מלקט וריהטני הם מיני דברים שמחליקים בו עצים, וכדעת רש"י בכ"מ שהוא פלייגא, ולא ידוע לי על שום אשה בעולם שמגלח עם זה, וא"כ צ"ע מש"כ. ואמנם פליאה עוד יותר גדולה הוא למה העלים עין בספרו משיטת הרמב"ם והמאירי ועוד ראשונים [עי' ר,ש משאנץ בתו"כ, ר' וידאל הצרפתי ועוד] שמלקט הוא מלקט המצוי היום, טוויזר'ס באנגלית, וצע"ג.

ויש ליישב כי זה קשה על השיטה שמכונות גילוח אינם אסור, ולא היה נראה לו ההבל שכתב מיכל שורקין בספורי מעשיות שלו, ולכן כיון שלא היה לו תירוץ החליט להשמיטו לגמרי. וה' יכפר בעדו.

במה שהם עוקרין שני שערות יהיה איסור, וכן מובן האיסור ביד וההיתר של בגד [ואמנם צ"ע למה מספרים כעיית יהא מותר]. אמנם אם האיסור הוא לגלח כל השטח אז לא מסתבר שיהיה אסור א"כ הוא בדבר שהנשים משתמשים רק בהרבה שערות. א"כ לפי"ז כיון שרוב הפוסקים [יש"ש ביבמות, ועיי' מהר"י קש, זבחי צדק, כרם שלמה כו', ויתכן שיש חולקים אלא שלעת עתה לא מצאתי] כתבו שהאיסור דוקא על כל השערות שוב אין הדרך לגלח עם מלקט, ומדכתבו רבינו עזריאל שאסור, ע"כ הוא משום התוצאה, והראיה שריר וקיים.

סוף דבר דעת רוב הפוסקים שאיסור לא ילבש תלוי בתוצאה, ודברי הגמ' שמתיר לחוך בבגד אינו יכול להיות ראיה לפי הרבה מהראשונים [רש"י, ראמ"ה, הרמב"ם, המאירי, רבינו פרץ כהן, שיטה לחכמי איוורא. ובתוס' אין פירוש על קטע זה], ויש לנו רק דברי הרא"ש שם שמפרש "בבגדו מאי א"ל מותר דבכה"ג שהוא מחוך בבגדיו להשירו ליכא תיקון אשה", ואמנם גם בזה י"ל שהאיסור הוא לעשות מעשה שיכולה לבוא לידי התוצאה האסורה, ואולי אף על שני שערות יהיה אסור אם הוא באופן ששייך לגלח הכל, וממילא שייך לגלח הכל במלקט ויד, משא"כ בבגדו לא חזי לאצטרופי, ודו"ק בזה, ושוב אין ראיה. ובלא"ה אין להביא ראיה מדעת הרא"ש כיון שהוא עצמו כתב בפירוש שיש חילוק הניכר לעיניים בין מספרים לתער לענין איסור לא ילבש¹⁴.

ומה שתמה עלי שהבאתי ראיה מר' יוחנן ולא הערתי שהוא ראיה ששנוי במח', אכן לא דקדקתי, והיה לי לכתוב כן, מ"מ רוב הראשונים שאוחזים בשיטת ר"ת לא ס"ל שיש איסור דרבנן במספרים כעיית, ואכן הראיה קיימת לרוב השיטות, וגם היה לי לכתוב שלא רק הרא"ש כתב כן, אלא ג"כ מפורש כן ברבינו פרץ כהן וראמ"ה ועוד.

ביאור דברי מהר"ז זק

ומה שתמך כל יסודותיו על דקדוק קל מדברי מהר"ז זק, הנה זה"ל שם :

"כעין תער. שגזזו במספרים הסמוך לבשר - כעין תער עכ"ל רש"י בנזיר נט. י"מ שהחלק התחתון מן המספרים המונח על הבשר אינו מזיז ממקומו, זהו נקרא כעין תער. וי"מ שהחליקו יפה יפה כאלו ספר עם תער, וכן מפורש לקמן בלאו ר"ן והוא שקצצה מעיקרא כעין תער עכ"ל ועיקר."

הנה נראה שכל כוונתו בזה הוא לדקדק למה מספרים אלו נקראים מספרים כעין תער, האם זה משום שחותך כדרכו של תער, והיינו שכל החיתוך נעשה בסכין אחד, וכוונת רש"י שגזז סמוך לבשר במספרים כעין דרך שגזזין בתער, או שנקרא כעין תער משום שהוא חותך קרוב לבשר ולא נשאר אחריו הרבה וכוונת רש"י שגזז סמוך לבשר כמו שהתער סמוך לבשר, ולכן נקרא כעיית. ועי"ז שפיר הביא ראיה מדברי הסמ"ג לקמן שכתב "מעיקרו כעיית" ע"כ הסיבה שהוא נקראת כעיית הוא משום הקירבה שבו הוא חותך ולא משום שהוא רק מזיז סכין אחד. ממילא אין לדקדק כלל בגדר מסכעיית כיון שכל דבריו הם רק באו להשמעינו משמעות כעין תער שהוא נקראת כן מאחר שהוא לא משייר הרבה, אלא החליקו יפה יפה כלשונו.

ואמנם אין להביא ראיה מזה שאפי' נשאר רק עיקרי השער לא נקראת כעיית, דהא הראיה שהמהר"ז זק מביא הוא מלשון הסמ"ג בהל' נזיר שכתב שם "נזיר שגלח שיערה אחת לוקה בין בתער בין בזוג והוא שקצצה מעיקרה כעין תער" ודברי הסמ"ג שם אינם אלא העתקה מדברי הרמב"ם פ"ה הי"א מנזירות, ולשונו שם הוא "נזיר שגלח שיערה אחת לוקה בין בתער בין בזוג והוא שקצצה מעיקרה כעין תער.... ואם הניח ממנו כדי לכוף ראשה לעיקרה אינו לוקה שאין זה כעין תער" ומשמע שעל אף שכתב קצצה מעיקרו, נחשבת מעיקרו עד שיעור כדי לכוף ראשו לעיקרו. וא"כ ראיה זו אינו מוכרח כלל שהוא חלקו יפה יפה כתער ממש דאפי' פחות מכדי לכוף כעין תער מיקרי. וע"כ כוונת מהר"ז זק כמו שכתבנו שרק בא לבאר משמעות כעין תער והוא משום שהוא קרוב לעיקרו, ושיעור קירבה זו הוא כל שפחות מכדי לכוף, ודו"ק.

ואפי' אם נימא שלא כדברינו לכל היותר נשאר לנו בגילוי מהמהר"ז זק שיש שני דרכים לפרש כעין תער, הדרך הראשון הוא כדברינו עד כה, והדרך השני הם דברים מחודשים, ואיך תמך המשיג כל

¹⁴ ואפי' לדברי המשיג שקשה לגלח בית השחי ובית הערוה במספרים, ממילא ניכר החילוק, ולא שבאמת בשאר מקומות בגוף קיים חילוק, אפי"ה לדבריו יש חילוק בתוצאה בין תער למספרים, א"כ הפשטות שמספרים מותר משום שאינו עושה המעשה המבוקשת, וממילא מהסוגיא לחוך אין להביא ראיה שתלוי במעשה, אם בלא"ה יש חילוק בתוצאה.

אמנם דברי המשיג בהבנת הרא"ש מוזרים עד למאוד, ולא מצינו מקור או רמז לזה, ועוד יותר ודאי התוס' חולקים על מציאות הזה, ומנא ליה לחדש מחלוקתים במציאות, כ"ש אם לשון הרא"ש סתום עד למאוד.

דבריו על פשט אחד אם תשובתו בצידו שלא דבר ברור הוא, וכבר הבאתי במאמרי דברי הסמ"ק שמפורש להיפוך, ועל זה לא השיב מאומה.

בענין רוב ראשונים

ועכשיו אבוא בקיצור על שאר דבריו. מה שכתב שאין נפק"מ במנין הראשונים, תדע שרק מניתי אותם כתשובה להמתיר שהביא חבל של ראשונים לקולא, ובודאי נכונים הדברים שמאחר שמפורש בשו"ע ויש לחוש לדבריהם, תו ליכא מה לדון.

ובענין דעת השו"ע שכתב ויש לחוש לדבריהם, הביא המשיג מהר"י שטייף שכתב שהכלל של השו"ע שכל שהביא דעה אחת בסתם, העיקר כסתם, ולכן עיקר שיטת השו"ע שמוותר. הנה דברי מהר"י שטייף תמוהין, דבמה דברים אמורים היינו סתם וי"א ואין הכרעה, אבל כאן הביא סתם וסיים לאחריו שיש לחוש לי"א, א"כ אינו דומה כלל להנידון של החלקת מחוקק.

ואמנם השמיט דברי רעק"א שמשמע שהדין הזה שיש לחוש להאוסרים הוא חזק כ"כ שא"א לצרף דעת המתירים לספק ספיקא, והחת"ס בתשו' הסכים עם פרט זו.

במציאות אם אפשר להשחית במספרים

מה שכתב שהמציאות הוא שהאריך להפליג על הדוחק לפרש דברי הפרישה כדברי והוסיף שם שגם הגרממ"ק הסכים עמו בזה, הנה לא הסכים הגרממ"ק עמו כלל ועי"ש בדבריו שגם דחה פשטות משמעות הפרישה והחכמ"א, ולא ידעתי למה שיקר במילתא דעבידא לגלויי.

כתבתי הוכחה ברורה וצלולה שמספרים במציאות א"א להיות באותו דרגא של תער, וזה משום שפעולת מספרים הוא עם זוג התחתון, וכשיעור זוג התחתון כן ישאר השער, ובדקתי זה בכל מיני מספרים הניתוחים [surgical scissors] ומצאתי שא"א להגיע לפחות מ1 מ"מ אף עם כל הלחץ, ואם מי שהוא יש דרך לעשות אחרת, אנא תראה אותי במציאות איך זה נעשה.

ובודאי לבוא מהחוש ניתן לעשות, וידעתי גם ידעתי שיטת השמש צדקה והבית הלל, אמנם מה אעשה, שעד שאני רואה כזה דבר א"א לי להאמינו, והא לך שאפי' המכונת גילוח של היום אינם חותכים ממש כתער שהם יותר עבים וקרוב לחצי מ"מ, וכ"ש המספרים שהיו בזמנו של הבית הלל, ועל לשונו של הבית הלל מה לעשות, ואמנם לשונו הוא שאין נראה שום שער, ואולי חשב כיון ש1 מ"מ אינו נראה נחשב כהשחתה, וצ"ע.

וברור לי עוד יותר על המכונות שעליהם כתב הח"ח שלא משיירים אפי' קצת מן הקצת, אינם יותר דקים ממספר 00 של היום, אדרבה כפי מה ששמעתי הם מגלחים יותר מ1 מ"מ [ואי אפשר להגיע לפחות מזה], והדבר צריך בדיקה, ועכ"פ ודאי ידבר המציאות לעצמו שאינם עושים מעשה תער ממש, ועליהם אמר הח"ח שהם מגלחים ולא משיירים כנ"ל, והם בגדר מספרים כע"י. וכן מבואר במלמד להועיל שהאריך לדון בדין לגלח בתער אחרי שגילח עם מכונה הנ"ל, וע"כ נשאר דבר מה להתער לשלוט בו, ולא גילח עד עיקרו ממש במכונה הנזכר. וזה אפי' אם יש מודעה ביתד נאמן [?!] או שבחורי אירופא "בכל התמונות מגולחים למישעי" [סתם מלבד שאינו אפי' צל צלו של ראייה, לא הבנתי מני"ל שלא גלחו בסם, או בתער ממש כדמשמע בתפארת אדם שתער עצמו היה נפוץ מאוד].

שיטת הבית הלל

ומש"כ שהבית הלל לשיטתו שאסר סם וזה כבר נדחה מכל הפוסקים, קודם כל, השמש צדקה הסכים לדבריו בזה וחלק עליו לענין סם, ודברי השמש צדקה מובאים בהרבה מגדולי האחרונים כולל רעק"א, החיד"א, וגליון מהרש"א. ואולי לא ראה הבית הלל בפנים כדמשמע מכל ספרו שרק העתיקו מהשמש צדקה, ולכן אעתיק כל לשונו בהערה¹⁵, אבל המעיין שם יראה שלא קרב זה אל

¹⁵ "וכתב תרומה"ד והנה קשה מאוד להיות נזהר בדבר זה, אמנם נראה דנכון ליהזר שלא יספר פאת זקן במספריים שהוא חד מאוד דליכא למיחש שיחתוך התחתון ולא העליון אלא כשהוא חדוד מאוד, אבל אם אינו חדוד אי אפשר לתחתון בלי דבוק העליון עכ"ל, ובתחילת הסימן כתב ז"ל שאלה יש נדנוד איסור לגלח פאת הזקן במספריים או לאו. תשובה יראה דיש מקום להחמיר אלא שאין נזהרין העולם בדבר עכ"ל, ואח"כ כתב זה שכתב בהגה בשם גליון תוספות ע"ש. ונראה דכוונת התרומה"ד דיש להחמיר משום דלא יספר בחלק התחתון לבד כשהוא חדוד, וזה דוחק. ולי נראה דכוונת התרומה"ד להחמיר משום בחוקותיהם לא תלכו אף במספריים כע"י, ועל זה כתב שאין העולם נזהרין בזה אבל מה שנוהגין באשכנז לספור במספריים בשני ראשי המספריים ועוקרין כל השערות ואין נראה שום שער כמו בתער, זה וודאי איסור גמור הוא.

זה, אלא הראיה שרצה לאסור סם הוא מהגמ' בנזיר, והדיחוי שדחו כל האחרונים הוא משום שבשקלא וטריא של אותו הגמ' מבואר שאינו חייב בזה. ואדרבה שום אחד מהאחרונים לא דחה דבריו וכתב שתער דוקא הוא וסם אינו תער, ועי' שם בנוב"י שמפורש שיש תנאי שצריך להיות דרך גילוח וגם תנאי של השחתה, וסם אינו דרך גילוח.

בענין כדי לכוף ראשו לעיקרו

הנה הרמב"ם מבואר שעד שיעור כדי לכוף ראשו לעיקרו נחשב כעין תער. המשיג טען איך יתכן לומר כן הלא האוסרים כעין תער לא אוסרים משום שכן כתיב אלא משום שעדיין עושים מעשה הקפה, וכעין תער אינו אלא היכא תימצא להגיע להקפה, עכ"ד. הנה לא ידעתי הוא שפך אפו וחמתו על המנחת יצחק אם לדעתו שכן הוא שיטת האגודה, וכן הרחיב הר"ד ור"פ לדון בזה כצד רציני, א"כ אם בארזים גדולים נפלו שלהבת וטעו בדבר שהוא פשוט ביותר לדעת המשיג, מה לו לצעוק על המנח"י? ובאמת כבר הוכחנו שאכן אין שום שיטה בראשונים שסובר שסתם מספרים אוסרים, ואמנם עצם דברי המשיג אינם כלום, שאלו שלמדו שיש שיעור כדי לכוף, למדו כן משום שכך היא שיעורו של שער בכל התורה כולה, וא"כ להקיף צדעיו הכוונה להקיף משם השער, ובפחות מכדי לכוף כבר נחשב כאילו אין שם שער, וקל להבין.

השיג על שהבאתי רעק"א חת"ס כת"ס ותורה לשמה כמקורות שצריך כדי לכוף, וכתב שרק התורה לשמה סובר כן. אשתמתי השאול שאל שהבאתי.

הכת"ס- הובא דבריו בדרכי תשובה ס"ק טז, והמשיג טוען שזה רק לרווחא דמילתא לצאת כל הדעות גם אלו שאסרו סתם מספרים. וכ"ז רק לשיטתו שיש כאלו שבאמת אסרו מספרים והוא האגודה, דבר שכבר ביארנו שלא ניתן להאמר, וממילא כוונתו כפשוטו.

רעק"א- כתב המשיג "שרק כתב דבריו דרך הכרח שכמו שברור שכדי לכוף אינו הקפה, ה"ה יש סברא שצריך דוקא ע"י השחתה". הנה זהו דברי רעק"א בתשובה מכת"י "דכמו דאמרינן לפי האמת, דבמניח כדי לכוף ראשו לעיקרו, לא מקרי הקפת הראש, דאינו משהו צדעיו לאחוריו, כיון דנשאר השער בגידול לכוף ראשו לעיקרו" הנה הפשטות ודאי מורה כדברינו ולא לחינם נקט רעק"א כדי לכוף, אלא אליבא דאמת, דאילו לדברי המשיג היה מספיק לכתוב שאם נשאר עיקרי השערות לא נקראת הקפה.

החת"ס- כתב לציין ספרו עמ' לב- לד, ולא מצאתי מבוקשי שם. כל כוונתי הוא שכל דבריו נאמרו בהנחה שכדי לכוף נחשב שער ואינו נשחת, ופחות מאן לא.

סיכום היוצא מדברינו:

יש ראיות שמספרים כע"י אינו ממש כתער מדברי ר"פ והר"ד ובסמ"ק שמפורשים שיש חילוק בתוצאה. המהר"ז זק מביא שני פירושים, ויש לפרש כוונתו כמו שכתבנו כיון שמביא ראיה מלשון הרמב"ם דקאי עד כדי לכוף. וגם יש ראיה מעצם הבריייתא שמבואר שמספרים כע"י אינו משחית. וגם יש ראיה מלא ילבש דלדעת רוב ראשונים ואחרונים הוא תלוי אך ורק בתוצאה.

בכבוד גדול,

משה אפרים אינדיק

קיבלתי כעת עוד מכתב מבעל מכונת גילוח בהלכה, ואלו הם תורף דבריו.

- א- איך הבאתי ממלמד להועיל, הלא מפורש שם שעם המכונה אין שום שיער ניכר על פניהם
ב- בשו"ת מגן שאול [קצנלבוגן] קנ"ט אודות עד מגולח כתב "ואף שיש כאן פסול עדות אחד מגולח זקן, יש לחקור אם פסול הוא לעדות אשה... ואף שהוא ענין מפורסם שהוא מגולח זקן וכל שידועים אנו מהעבירה... מ"מ סוף סוף אין רואה המעשה בעצמו, ועתה שנתחדשו מאשינקעס אפשר שעשה ע"ז שאין בו כ"כ חשש גילוח"

וגם יש איזה אבן שמפספסים במקום הזקן והוא משיר השיער, נראה לי פשיטא שהוא איסור גמור, ודומה לזה איתא בגמרא דנזיר דף מ ע"א אמר רבא מר שלשה מגלחין ותגלחתן מצוה, פשיטא מהו לתימא משום עבורי שער הוא ואפילו סך נשא, קמ"ל דלא עכ"ל הגמרא, ופרש"י ז"ל סם המשיר את השער וק"ל עכ"ל.

כלומר מבואר שבית דין אינם מבחינים החילוק אם עשה ע"י עבירה, וע"כ אין חילוק בין מבכע"ת לתער ממש

[א"ה- ותימא ואטו עד השתא לא היה הסם? התשובה נכתב בשנת תרנ"ו שהוא למינים 1896]

ג- וכן בשו"ת תירוש ויצהר [ר' צבי יחזקאל מיכלזון ז"ל] סימן מ' [נדפס תרצז] הכשיר עדים המגולחים כיון שיש לתלות שגילח את עצמו ע"י מכוונה. וכן"ל.

ד- ועוד למה רעק"א לא הכיר אם קיימת חילוק, וע"כ כמעט אין חילוק.

ה- למה יש חשש מראית עין לדעת הריטב"א במסכע"ת, וע"כ שהם שוין ממש.

ו- וכן הדרכי תשובה כ' שאין חילוק ואעפ"כ אין מראית עין [הע' הוא מזכיר גם סם]

ז- וכן רש"ר הירש בפירושו לתורה מפורש שלא יבחינו בקל אם גילח ע"י מספרים

ח- ה- שו"ת מן השמים [שאגב נשמט מספרו וצ"ע למה] מבואר שהיו שהשחיתו זקנם במספרים, והשיב שאסור מה"ת, ודעתו כבית הלל, וע"כ שוין, ויש השחתה

[ודאי מהתשובה מבואר שאסור מדין תורה שדרש הפסוקים, א"כ דעתו כהבית הלל שודאי אוחז בדבריו ולא כדבריו]

ט- וכן המנחם משיב סי' מג עמוד מ' שהוכיח שמספרים כע"ת הוא ממש כתער.

תשובה :

לכבוד ר' יהודה שליט"א,

קיבלתי מכתבך, ולא השבת על ההוכחות מדברי הראשונים, ואם כן ודאי אני במקומי עומדת שמהראשונים מבואר שיש חילוק בין מספרים כע"ת לתער. וגם בדקתי הדבר הרבה וכן מצאתי, ומעולם לא שמעתי מי שהוא שטען שהוא כן יודע איך להפך מספרים לפעולת תער ממש. ואפי' אם ימצא אותו ודאי דעת הבית הלל והשמש צדקה ושו"ת מן השמים [אשר יקרים מאור בעיניך כנראה] כמותי, שהלא הם אוסרים מספרים שהוא ממש כתער, ואילו מספרים כע"ת מבואר בתלמוד שהוא מותר. וא"כ מלבד שכן מבואר בראשונים שיש לאסור גילוח הפאות במכונת תספורת, ודאי מצאתי חבר בין גדולי האחרונים, ומעולם לא מצאתי שנחלקו הפוסקים עליהם על אף שדבריהם מובאים בהרבה מקומות. ואמנם על מה שהוספת בדבריך כעת לא מצאתי שום ראיה לדבריך, אלא אדרבה משם ניתן להוכיח להיפוך. ואבוא כסדר אחת אחת.

בדברי המלמד להועיל שכתב שאין שום שיער ניכר בפניהם, כבר דייק מו"ר הגרממ"ק שליט"א שהכוונה שאינו ניכר השיער בפנים, ולא שלט ניכר ממש כאילו בתער. ואפי' במספר קטן כמו 000 שהוא רק חצי מ"מ ניתן לומר שאין שום שיער ניכר. וראיה עצומה לזה שהבאתי תוך דברי בתשובתי, [וכבודו לא טרח כלל להשיב על זה] הוא שכל הנידון בתשובות מלמד להועיל היה אם מותר לגלח במספרים כע"ת הנזכר שמגלח עד שאין שום שיער ניכר, **ושוב לעבור עוד פעם עם תער ממש**, זאת אומרת שלאחר המכונה שמשחית עד שאין שום היכר - עדיין נשאר כדי שישלוט עליו התער, וזה ברור שהמכונה הנ"ל אינו עושה פעולת תער ממש, דאלי"כ לא היה מקום לנידון, וז"ב.

באחרונים שדנו לענין עדות כלל לא מובן הנידון כיון שרעק"א עצמו כתב שבמספרים כע"ת אינו ניכר לכל רק בטביעת עין, **כלומר שודאי יש חילוק**, [ולא ענית על רעק"א כלום], ורק שיש לתלות שלא עשה כן בתער ממש. והנה אם כן ודאי בא לנו הידיעה שתער ממש קרוב מאוד לעיני ביי"ד למספרים כע"ת, ומאן נימא שהמכונה הנז' חלוק. ובכלל לא מובן כל הנידון של המגן שאול כיון שהיה מאז ומתמיד סם, וצ"ע.

ומה שהבאת מדברי רש"ר הירש ראיה, הוא ראיה להיפוך כיון שהוא עצמו כתב שיש היכר רק שאינו נראה לכל, וכנ"ל כרעק"א.

ובדברי המנחם משיב לא מצאתי שום ראיה בדבריו שתוצאת התער שוה לתוצאת המספרים, ובדאי אין דעתו כן כמבואר מסיום תשובתו שהמכונה החשמלי הוא איסור תורה, אלא רק הכשיר המכונה של יד כיון שרק חלק העליון נע ונד. ואכן כתב שמקור תיבת מספרים הוא רק לשון רבים של תער, ואכן כן, אבל מה ענין זה לתוצאתו, הלא עדיין אם רק הזוג עליון משחית נשאר כעובי זוג התחתון.

ולכן אני במקומי עומד, עד שכבודו יוכיח המציאות מהחוש, ויתרץ הראיות מחז"ל והראשונים, שעדיין לא טרח כבודו לעשות הן בספרו והן בהשגותיו, אבל מדקדוקים קלים שאין בהם ממש מדברי שו"ת האחרונים ודאי אין לנו להתיר ספק דאורייתא ח"ו, ותו לא מידי.

בוי"ה , משה אפרים אינדיק